

De uitgeversfamilie Sepp, en de geschiedenis van haar voornaamste publikatie (1754-1925)

F. M. KNIEST

KNIEST, F. M., 1987. THE PUBLISHERS FAMILY SEPP, AND THE HISTORY OF ITS MAIN PUBLICATION (1754-1925). – *ENT. BER., AMST.* 47(10): 141-151.

Abstract: In 1748 Christiaan Sepp, a naturalist of German origin, settled in Amsterdam where he founded a publishing house and became bookseller. Versed well up in the art of illustrating and being a skilful entomologist, he started singlehanded the publication of what was to become a monumental treatise on the Lepidoptera of The Netherlands: „Beschouwing der Wonderen Gods in de minstgeachte schepzelen...”. Several more generations of Sepp would devote their energy to the realization of this work. Christiaan's son, Jan Christiaan proceeded with the work as an author, illustrator and publisher. Three more generations occupied themselves with the treatise, but limited themselves to the publishing and left the illustrating and writing to others.

The publishing firm ended in 1868 with the death of Cornelis Sepp. The publication of the „Beschouwing” was then continued by the Martinus Nijhoff firm, with S. C. Snellen van Vollenhoven invited as the main author, who was later succeeded by P. C. T. Snellen and A. Brants. The last issue of the „Beschouwing” was published in 1925.

(Publicatie 021)

Laboratorium voor Ectoparasitologie en Woonmilieu, Vakgroep Dermatologie, Academisch Ziekenhuis, Catharijnesingel 101, 3511 GV Utrecht.

Inleiding

Sinds lange tijd liggen vlinders en dan voornamelijk dagvlinders, in het interessegebied van de mens. Het is dan ook niet verwonderlijk dat over dit onderwerp in de loop der tijd een groot aantal boeken is geschreven. Eén werk echter spant qua uitgave-periode (171 jaar: 1754-1925) en omvang (13 delen in 3 series) de kroon. Ik bedoel „Beschouwing der Wonderen Gods in de minstgeachte schepzelen of Nederlandsche Insecten, naar hunne aanmerkelijke huishouding, verwonderlijke gedaantewisselingen en andere wetenswaardige bijzonderheden volgens eigen ondervinding beschreven, naar 't leven nauwkeurig getekent” (Sepp, 1754-1855). In eerste instantie was dit werk bedoeld als een complete verhandeling over alle insecten maar al spoedig bleek dit niet haalbaar en werd er gekozen voor een uitgebreid werk over vlinders (McNiell, 1978).

Daar er tussen de eerste en laatste aflevering meer dan anderhalve eeuw ligt, de publikatie verschillende redacteurs heeft gehad en deels geschreven is naar aanleiding van ingezonden waarnemingen van een groot aantal entomologen, is het werk beïnvloed door ontwikkelingen in de Nederlandse entomologie. Daarentegen heeft het eveneens (in geringe mate weliswaar) op zijn beurt invloed gehad op deze ontwikkelingen.

De serie startte in de eindperiode van het piëtisme (fysico-theologie), een uit de 17de eeuw afkomstige protestantse beweging, die streefde naar de herleving van vroomheid en daadwerkelijk geloof. Dit uitte zich in een overdreven mystieke vroomheid. Het piëtisme verdween langzamerhand in het werk van Sepp en maakte plaats voor een meer maatschappelijke kijk.

De Nederlandse entomologie in de 16e-19e eeuw

De wetenschappelijke belangstelling voor insecten in onze streken openbaart zich met een publikatie van de Antwerpenaar Georg Hoefnagel (1545-1617) en zijn zoon Jacob (1575-1629), die vanaf 1630 geïllustreerde boekjes over insecten publiceerden. De Zeeuwse schilder Goedaert (1617-1668) bracht vele jaren door met het tekenen van insecten. Ook Jan Swammerdam (1637-1685) en Antonie van Leeuwenhoek (1632-1723) hielden zich bezig met het tekenen en bestuderen van insecten (Kruseman, 1951).

Een compleet nieuwe groep van entomologen, waarbij de illustraties van dier en plant belangrijker leken dan de beschrijvingen, startte met personen als Maria Sibylla Merian (1647-1717), Karel Borchart Voet (1670-1754), Jacob L'Admiraal (1699-1770) en Christiaan Sepp (1710-1775). In deze tijd werd de entomologie voornamelijk door regenten en rijke kooplui gestimuleerd. Deze verzamelden alles wat uit de natuur kwam en mooi of bijzonder was: schelpen, mineralen, maar ook vaak insecten. De verzamelingen werden bewaard in zogenaamde rariteiten- of kapellen-kabinetten. Om het aanzien van een verzameling te vergroten gaf men opdracht om mooie, geïllustreerde boeken (catalogi) te vervaardigen. Hierdoor stimuleerden zij het werk van bovengenoemde kunstenaars.

Na afloop van de Franse bezetting in Nederland (1814) kwam de nadruk meer te liggen op het bijeenbrengen van entomologische collecties om een totaaloverzicht te kunnen geven van bepaalde insectengroepen (Kruseman, 1951).

Rond 1840 kreeg de Nederlandse entomologie een nieuwe impuls door de oprichting van diverse natuurwetenschappelijke verenigingen, zoals het Koninklijke Zoölogisch Genootschap „Natura Artis Magistra” in 1838 en de Nederlandse Entomologische Vereniging (N.E.V.) in 1845.

Geschiedenis van de familie Sepp (1710-1868)

Christiaan Sepp werd 11 mei 1710 te Goslar (Hannover, Duitsland) geboren, onder de naam Christian Andreas Schmidt (Dr. H. Hillebrand in litt., 1981). Zijn vader, Bernard Andreas Schmidt, was daar conrector van de Latijnse school. Christiaan was door zijn vader voor de handel bestemd, vandaar dat hij tot 1736 als koopman en commissionair in Hamburg gevestigd was. Al snel echter wisselde hij van beroep en werd tekenaar, graveur en etser (Ledeboer, 1872; Wurzbach, 1910; Waller, 1938). Zijn vroegst bekendste werk is een grote gekleurde kopergravure (107 cm lang en 40 cm breed) van de stad Goslar uit 1732, thans aanwezig in het gemeentehuis van die stad (Thieme & Becker, 1936). Vanuit Hamburg vertrok hij naar Amsterdam, waar hij enige jaren werkte als graveur van land- en zeekaarten. Hier leerde hij waarschijnlijk zijn vrouw, Maria Elisabeth Deman, kennen. In 1745 vestigde hij zich in Göttingen waar hij tot 1748 tekende en graveerde voor o.a. de uitgever Vandenhoeck (Thieme & Becker, 1936). Tenslotte keerde hij, samen met zijn Nederlandse vrouw, terug naar Amsterdam en vestigden zij zich daar permanent (Beckmann, 1800).

De interesse van Christiaan Sepp lag niet bij het vervaardigen van land- en zeekaarten, maar bij de natuur en speciaal bij de entomologie. Vanuit zijn piëtistische achtergrond zocht hij naar het wonderlijke van de schepping en hij vond dat bij de insecten en speciaal bij de vlinders. Zijn piëtistisch getinte lijfspreuk luidde daarom ook: *Eminet in minimis maximus ille Deus* (God toont zich het grootst in de kleinste dingen).

Zijn vertrek van Hamburg naar Amsterdam viel in ieder geval vóór 8 november 1739, de geboortedag van zijn oudste zoon, Jan Christiaan. In Amsterdam aangekomen nam Christian Andreas Schmidt om mij onbekende reden de naam Christiaan Sepp aan. Alhoewel Christiaan Sepp een uitstekend tekenaar en graveur was van land- en zeekaarten werd hij echter vooral bekend

door zijn kennis van de insecten en door de uitnemende tekeningen en gravures die hij, in eerste instantie met eigen geld, in afzonderlijke afleveringen, uitgaf in de „Beschouwing”.

Van dit werk zijn de eerste 30 platen met beschrijvingen (Beckman, 1800) (startdatum 1754 (Sepp, 1754-81)) aan hem alleen te danken. Hij ondertekende zijn gravures met „C. Sepp ad viv. del. et Sculpsit” (of „C. Sepp ad viv. del. et fecit”) (getekend naar de natuur en gegraveerd door C. Sepp). De latere afleveringen zijn met de hulp van zijn oudste zoon Jan Christiaan (fig. 1) gemaakt. Ook begon hij samen met zijn zoon een insectenverzameling aan te leggen. De gevangen en gekweekte insecten dienden als voorbeeld voor een illustratie in de „Beschouwing”. De gedane waarnemingen werden voor de tekst gebruikt, hierbij werd vaak vangplaats en vangdatum aangegeven. De Zweedse schrijver-reiziger Björnstahl, die op 12 december 1774 in Nederland verbleef, maakt zelfs melding van de collectie en de vervaardigde gravures. Hij schrijft erover: „Hernach waren wir beim Herrn Sepp, Besitzer einer Insektensammlung, die er auch in einem besondern mit Kupferstichen versehenen Werte in holländischer Sprache beschrieben hat. Von diesen sind bereits 29 Lieferungen in 4. herausgekommen; jetzt wird an der 30. gedruckt; und obgleich jede Lieferung nicht mehr als einem halben Bogen mit der Abbildung betragt, so kostet sie doch einen Gulden, weil die Kupfer illuminiert sind.” (Björnstahl, 1782: 468).

Om het boek „wettelijk” te kunnen uitgeven en vanwege de behoefte aan inkomsten werd Jan Christiaan boekdrukker en -verkoper. Op 30 april 1764 (Landwehr, 1976) werd hij toegelaten tot het Gilde der boekverkopers, boekdrukkers en kunstverkopers te Amsterdam (fig. 2). In 1765 werd het wettelijke privilege en octrooi voor de „Beschouwing” bemachtigd. Vanwege de uitstekende pentekeningen van insecten ondervond de uitgave veel, vooral financiële, ondersteuning van het

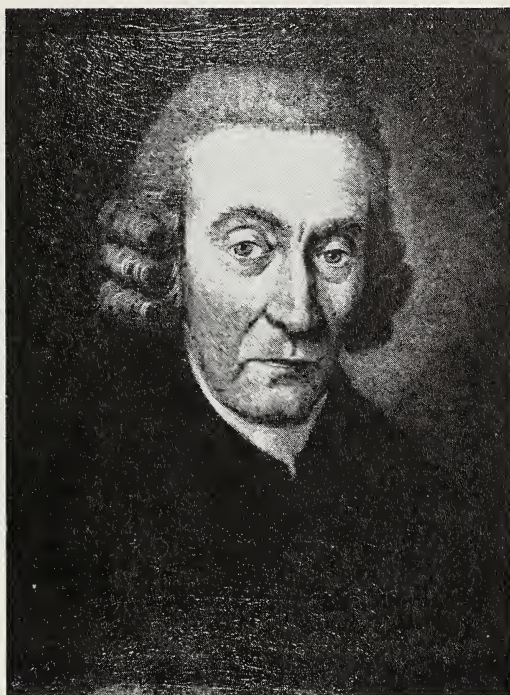

Fig. 1. Geschilderd portret van Jan Christiaan Sepp (1739-1811), de oudste zoon van Christiaan sr. (de stichter van het uitgevergeslacht en eerste auteur van de „Beschouwing”). Jan Christiaan zette niet slechts de uitgeverij voort, maar schreef en illustreerde evenals zijn vader een groot aantal afleveringen van de „Beschouwing”. (Foto Museum Boerhaave, Leiden).

bestuur van de stad Amsterdam.

De boekhandel van J. C. Sepp & Zn bevond zich waarschijnlijk eerst op zijn woonadres. In de periode 1770-1803 woonde hij op de Haarlemmerdijk „tussen de Korte Prinschegracht en Buiten Brouwerstraat”. Later (1793-1868) was de boekhandel gevestigd op de N.Z. Achterburgwal bij de Molsteeg (Waller, 1938).

Het eerste boek dat de boekhandelaar J. C. Sepp naast de „Beschouwing” uitgaf was dat van C. Philips „Over perspectief- of doorzichtkunde” (1765), waarna naast enkele kleinere werken het boek „De Nederlandse Vogelen” (1770-1829) verscheen. Ook van dit vogelboek werden de platen, deels door hem zelf, deels onder zijn toezicht in het koper gebracht en gekleurd. De Rotterdamse predikant der Remonstrantse Gemeente,

Fig. 2. Bewijs van toelating van Jan Christiaan Sepp tot het Gilde van boekverkoopers te Amsterdam, 30 april 1764. (Foto Museum Boerhaave, Leiden).

Cornelis Nozeman, leverde de beschrijvingen. Na diens dood zette Dr. M. Houttuyn deze arbeid voort.

Uit Jan Christiaan's huwelijk (1768) met Sara Focking (geboren: 25 januari 1745), dochter van een papierverkoper te Amsterdam, werden drie kinderen geboren. Twee ervan stierven zeer jong, terwijl de geboorte van het derde kind, óók Christiaan geheten, aan de moeder het leven kostte (25 mei 1773).

Op 6 december 1773 hertrouwde Jan Christiaan met Wichertje Wichers Krays (14 juli 1755-19 januari 1823) uit Giethoorn. Uit dit huwelijk werden elf kinderen geboren. Ruim anderhalf jaar na de voltrekking van dit huwelijk overleed op 7 augustus 1775 de oude Christiaan Sepp. Hierdoor werd Jan Christiaan nu (alleen) auteur, uitgever én tekenaar van de „Beschouwing”. Na de dood van zijn vader publiceerde Jan Christiaan Sepp de uitgave van een vertaling van het werk van Edwards en Catesby over „Over Uitlandse Vogelen” en een boek van P. Cramer over „Uitlandsche Kapellen”. Beide uitgaven waren financiële successen. Spoedig hierop volgden „Afbeeldingen en Beschrijvingen van Marmers”, „Afbeeldingen en Beschrijvingen van Houtsoorten”, Knorr's boek „Over de Versteeningen” en de uitgave van C. Stoll's „Cicaden, Wantsen, Sabel-

Treksprinkhanen”.

Een andere verdienste van J. C. Sepp is dat hij in 1777, evenals zijn vriend Willem Writs (werktuigbouwkundige), medeoprichters waren van de maatschappij ter bevordering van kunsten en wetenschappen „Felix Meritis” (Van der Aa, 1874). Hij was niet alleen bestuurslid van deze vereniging, maar gaf meermaals zeer in de smaak vallende lezingen en demonstraties over vlinders en andere insecten (Ledeboer, 1872). Ondertussen werd hij in 1781 door de Doopsgezinde Gemeente der Oude Vlamingen tot leraar verkozen.

Rond 1800 begon Jan Christiaan nog de uitgave van de „Flora Batava” (1800-1934). De meeste plante-beschrijvingen in dit werk zijn van de Utrechtse hoogleraar Jan Kops.

Christiaan Sepp (1773-1835), Jan Christiaan's zoon uit zijn eerste huwelijk, was slechts korte tijd deelgenoot van de firma. Nadat hij enige tijd samengewerkt had met zijn vader, zonder echter enige invloed op de „Beschouwing” gehad te hebben, trad hij toe tot de gemeentepolitie van Amsterdam, waar hij later benoemd zou worden tot commissaris. Hij verwierf zich tevens een naam op letterkundig gebied (Ledeboer, 1872).

Jan Christiaan maakte toen, rond 1800, een van de zonen uit zijn tweede huwelijk,

Jan Sepp, deelgenoot van de firma. Samen zetten zij de uitgave van de werken over insecten en vogels, evenals de „Flora Batava” voort. Op 29 november 1811 overleed Jan Christiaan in zijn 73ste levensjaar.

Hoewel Jan geen onverdienstelijk entomoloog was, was hij niet in staat om alleen voldoende nieuw materiaal te verzamelen voor de „Beschouwing”. Vanaf de beginperiode van de „Beschouwing” was het echter al gebruikelijk dat collega-entomologen opgaven van hun vondsten en waarnemingen aan de firma Sepp & Zn leverden. Indien goedgekeurd werden ze, voorzien van commentaar van de redacteur, gepubliceerd. Het is daarom dan ook niet merkwaardig dat Jan, door gebrek aan voldoende materiaal, extra gebruik maakt van de vele aangereikte informatie. Er ontstonden nauwe samenwerkingsverbanden met A. J. d'Ailly en de oud-admiraal Q. M. R. Verhuell. Zij waren zelfs bereid om tekeningen en beschrijvingen van hun hand voor de „Beschouwing” af te staan. Of deze samenwerking invloed gehad heeft op het ontstaan van de N.E.V. is niet bekend. In ieder geval komen we op de presentie-lijst van de eerste vergadering van de N.E.V. op 30 augustus 1845 tussen de namen van de acht aanwezigen o.a. die van Jan Sepp en A. d'Ailly tegen.

Jan Sepp voltooide het boek over de Nederlandse vogels. Onder zijn uitgaven verdienen genoemd te worden die van de „Afbeeldingen en Beschrijvingen der Surinaamse vlinders” (1848-1855), onder redactie van J. Sepp, en het „Bloemkundig Woordenboek”.

Jan Sepp was gehuwd met Christina Bakker, zij hadden acht kinderen. Jan stierf op 19 december 1853 op 75-jarige leeftijd.

Na Jan's dood ging de firma over op Cornelis, zijn tweede zoon. Hij was zelf geen entomoloog, maar zette als boekhandelaar de uitgaven van zijn familie voort. Wat betreft het werk aan de „Beschouwing” werd hij terzijde gestaan door Samuel Constant Snellen van Vollenhoven. Deze trad op als redac-

teur van dat werk en bewees daaraan belangrijke diensten. Tevens was Snellen van Vollenhoven van 1852 tot 1872 en van 1878-1880 voorzitter van de N.E.V.

De overgang van de redactie van de „Beschouwing” van Jan Sepp naar Snellen van Vollenhoven in 1853 vindt plaats als men bezig is aan het eind van deel zeven van de „Beschouwing”. In dit deel zien we nog geen duidelijke invloed van Snellen van Vollenhoven. Het volgende deel wordt wél gekenmerkt door een opzienbarende verandering. Voor het eerst in het bijna honderdjarige bestaan van de „Beschouwing” wordt afgeweken van tot dan toe gebruikte, door de oude Christiaan ontworpen, classificatiesysteem.

In het Tijdschrift voor Entomologie, uitgegeven door de N.E.V., werd mede onder invloed van Snellen van Vollenhoven veel aandacht besteed aan de vorderingen van de „Beschouwing”. Door zijn toedoen werd weldra een nieuwe (tweede) serie geopend, nadat acht delen van het boek ruim 400 afbeeldingen van vlinders, rupsen en eieren hadden geleverd.

Toen Cornelis Sepp op 31 januari 1868 in Amsterdam stierf, betekende dit het einde van de firma J. C. Sepp & Zoon. Meer dan een eeuw had deze firma zich beziggehouden met het uitgeven van boeken. De fondscatalogus omvatte niet minder dan 120 titels. De fondsartikelen werden op 3 november 1868 in Amsterdam verkocht en de nog niet voltooide „Beschouwing” en „Nederlandse Vogelen” werden door resp. Martinus Nijhoff en de firma L. J. C. Boucher voortgezet. Cornelis Sepp's nalatenschap bevatte een belangrijke collectie entomologische tekeningen van de hand van Christiaan en Jan Christiaan, alsmede van Jan Sepp en van Verhuell, D'Ailly en De Labouchère. Deze tekeningen werden door de weduwe van Cornelis geschonken aan de N.E.V. Na de dood van Cornelis zien we nog één maal de naam Sepp in verband met de entomologie, namelijk mej. C. E. Sepp uit Bussum als begunstiger van de N.E.V. (1900-1932).

Het vlinderwerk van Sepp (drie series) in detail

(tabel 1)

De eerste serie

Het vlinderwerk van Sepp behoort tot de navolgers van de traditie van Maria Sibylla Merian, dat wil zeggen tot het genre van goed geïllustreerde boeken met beschrijvingen van de biologie der afgebeelde dieren. Christiaan Sepp, de eerste auteur, beschrijft het idee achter zijn werk als volgt: „om onze Nederlandsche Insecten [lees „vlinders”] volgens ondervinding verhoogsgewijze te beschrijven, naar 't leven in hunne couleuren nauwkeurig aftebeelden en van tijd tot tijd zodanig in

het licht te geven”. Vanaf 1748 was Christiaan druk doende om materiaal te verzamelen voor de „Beschouwing”. Rond 1754 werden telkens afzonderlijke verhandelingen uitgegeven. Gelijk met het gereedkomen van het „Voorberigt des Auteurs” in 1762 werd de 6de verhandeling uitgegeven (Sepp, 1754-1781). Op 20 juni 1765 waren er 17 verhandelingen gedrukt en in 1774 werd gewerkt aan de 30ste verhandeling (Björnsthahl, 1782). De afzonderlijke verhandelingen konden later tot één deel ingebonden worden. Per deel waren er 50 verhandelingen. Nadat alle verhandelingen voor één deel uitgegeven waren, werd er voor een titelplaat, een algemene titel en het register gezorgd. Daarna kon het

Tabel 1. Redacteurs en uitgifedata van de verschillende series en delen van de „Beschouwing”. Gegevens afkomstig: a) uit de literatuur (**), b) aan de hand van data voorkomend in de afzonderlijke verhandelingen van de „Beschouwing” en c) eigen samenvatting uit beschikbare gegevens [b.v. voorreden uit de „Beschouwing”, welke bij serie 1, deel 1-7 uitgegeven werden bij de laatste set van de 50 verhandelingen].

Serie/ Deel	a) Uitgiftejaar aan de hand v/d literatuur	b) Jaartallen voorkomend in verhandelingen	c) Uitgifte- jaar naar eigen gegevens	Redacteur(s)
[1]1	1762	1754-x. 1781*	1754-1781	Christiaan & Jan Christiaan
[1]2	1763-1786	1785-vi. 1794*	1782-1794	Jan Christiaan
[1]3	1786-1810	1791-vi. 1807*	1795-1807	Jan Christiaan
[1]4	1810-1821	1806- 1810	1807-1826	Jan Christiaan & Jan Sepp
[1]5	1821-1836	1809- 1829	1826-1836	Jan Sepp
[1]6	1836-1842	1835- 1839	1836-1843	Jan Sepp
[1]7	1843-1855	1837- 1851	1843-1855	Jan & S.C. Snellen van Vollenhoven
[1]8	1855-1860	1847- 1857	1855-1860	Snellen van Vollenhoven
[2]1	1860-1864			Snellen van Vollenhoven
[2]2	1865-1870			Snellen van Vollenhoven
[2]3	1870-1877			Snellen van Vollenhoven
[2]4	1877-1900			Snellen van Vollenhoven, A. Brants & P.C.T. Snellen
[3]1	1905-1925			A. Brants

* x.1781 gevonden in deel 1, 4de stuk, verhandeling 18-20.
26.vi.1794 gevonden in deel 2, 4de stuk, verhandeling 27.
6.vi.1807 gevonden in deel 3, verhandeling 39.

** Literatuur: Van der Aa, 1874; Landwehr, 1976; Ledebouer, 1872; Thieme & Becker, 1936; Waller, 1938; Von Wurzbach, 1910.

geheel ingebonden worden volgens het „Systema Insectorum”, dat door de oude Christiaan ontworpen was (Beckmann, 1800).

De gravures uit de „Beschouwing” en andere geïllustreerde werken uit die tijd zijn over het algemeen vol zorg en met grote kennis vervaardigd, maar vooral de prenten van Christiaan en Jan Christiaan zijn ware meesterwerken. Ook later werd dit erkend (Von Heyden, 1855; Guenée, 1852).

Elke verhandeling (hoofdstuk) van de „Beschouwing” begint met een titel, waarin naast de Nederlandse naam vermeld wordt of de vlinder behoort tot de dagvlinders of nachtvlinders en er staat tevens vermeld tot welke „bende” en „gezin” de vlinder behoort. Daarna volgt de beschrijving van de soort met bijzonderheden en vaak ook vindplaats en vangdatum. De Latijnse naam werd, voor zover bij de auteur bekend, in de eerste 7 delen alleen genoemd in de beschrijvingen van de soort. In het achtste deel, onder auteurschap van Snellen van Vollenhoven, wordt echter alleen nog maar de Latijnse naam genoemd. Snellen van Vollenhoven, die in 1853 de redactie overnam van de in dat jaar overleden Jan Sepp, schreef in de inleiding van het achtste deel dat de hele opzet van het werk veranderd en aangepast zou moeten worden aan de hedendaagse normen. Door een veto van de uitgever, de firma J. C. Sepp en zonen onder leiding van Cornelis Sepp, zijn er slechts enkele „kleine” veranderingen doorgevoerd. Eén van die veranderingen was een uitgebreide literatuurlijst van de behandelde soort, welke een welkome aanvulling op het geheel was. In 1860 wordt de eerste serie voorgoed afgesloten. In totaal bevatte het werk toen 400 beschrijvingen van voornamelijk Macrolepidoptera.

De tweede serie

De auteur, Snellen van Vollenhoven, begint zijn voorrede van de tweede serie met een verwijzing naar het aantal beschreven vlindersoorten in de eerste serie én naar het grote aantal nog niet beschreven, inheemse, soor-

ten. Hierbij baseerde hij zich op de door J. A. Herklots opgezette reeks „Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland” (1853-1858). Daardoor was het nodig geworden om tot een compactere typografie en opzet te komen.

Een ander argument om een nieuwe serie te beginnen was het feit dat het intekenaarsbestand niet steeg. Dit kwam omdat de eerste uitgaven te duur waren. Elke prent met tekst kostte f 1,- (Fondscatalogi van de firma J. C. Sepp & Zn uit resp. 1826 en 1850). Bij intekening zouden nieuwe geïnteresseerden een onvolledig werk bezitten en door het niet kunnen aanschaffen van de oudere delen een incompleet werk blijven houden. Dit alles maakte een nieuwe serie onvermijdelijk. Een verlaging van de intekenprijs en de belofte dat elk deel, zonder de te kostbare en zelden nuttige titelplaat, telkens binnen enkele jaren uitgegeven zou worden, maakten het werk wederom succesvol. Als in 1880 Snellen van Vollenhoven overlijdt, is in een tijdsbestek van 20 jaar de uitgave gerealiseerd van 168 verhandelingen met evenveel platen.

De nieuwe uitgever, Martinus Nijhoff, die na de dood van Cornelis Sepp in 1868 de uitgave overnam, vond P. C. T. Snellen en A. Brants bereid om de taak van redacteur op zich te nemen. Nagenoeg 20 jaar zijn deze twee doende geweest om die taak te volbrengen. Hierbij werden zij gesteund door regeringssteun (contractueel overeengekomen afname van een constant aantal boeken) en de voldoening dat het werk, vooral ook in het buitenland, meer en meer de aandacht trok. In juni 1900 was het vierde deel gereed. Dit betekende het einde van de tweede serie. Niet vanwege een geringe belangstelling van de entomologen, maar zuiver druk-technische bezwaren en bovendien het gebrek aan bekwaame illustratoren, dat de uitgave rond 1900 ondervond, beletten de opening van een vervolgdeel of volgende serie.

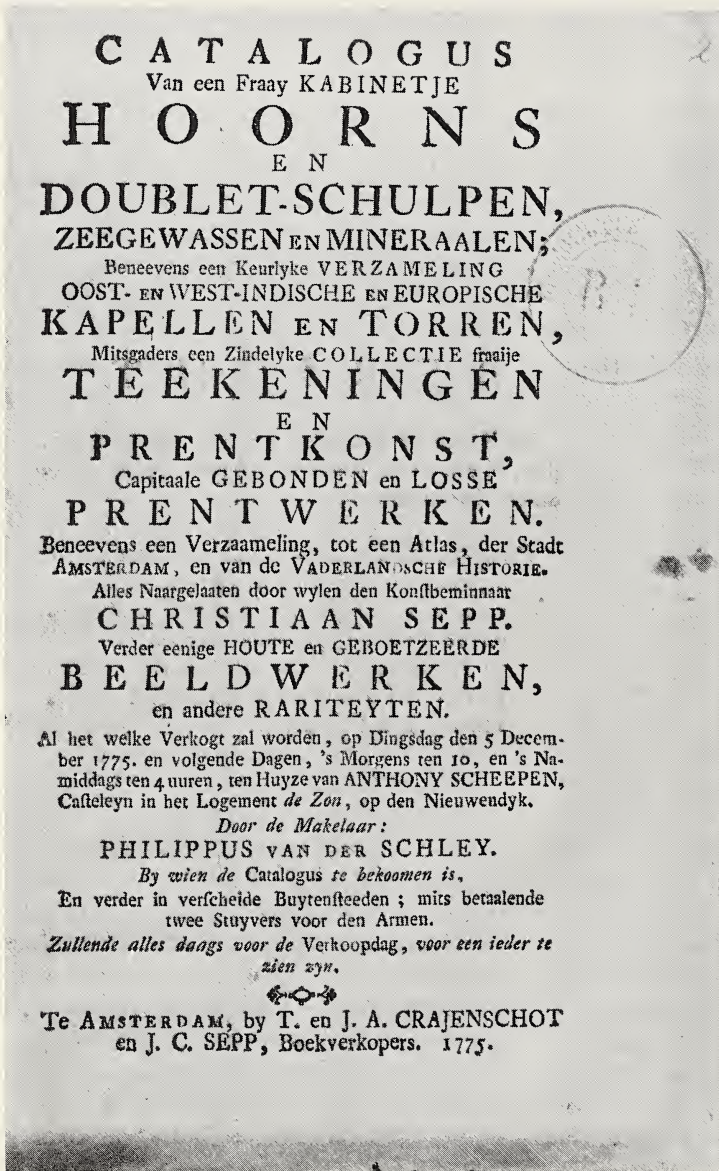

Fig. 3. Titelpagina van de veilingcatalogus uit 1775, waarin de bezittingen van Christiaan Sepp staan vermeld (Bibl. Nat. Paris 86B 108895).

De derde serie

Vijf jaar na het beëindigen van het laatste deel der tweede serie, in augustus 1905, begon dezelfde uitgever een nieuwe serie. De redacteur was A. Brants (co-auteur van de tweede serie). P. C. T. Snellen, de andere co-auteur, zag zich wegens zijn hoge leeftijd niet meer in staat om medewerking te verlenen (Brants, 1905). Door een wederom versterkte

ondersteuning van regeringszijde en de opkomst van nieuwere technieken konden de meeste hierbovengenoemde problemen opgeheven worden. De indeling van het werk bleef identiek aan die van 1880. Doordat Brants echter met zijn derde serie begon in een periode van vele veranderingen op maatschappelijk en entomologisch gebied, werd het werk niet zo'n succes als de tweede serie. Voor velen was de aankoop van dure met de

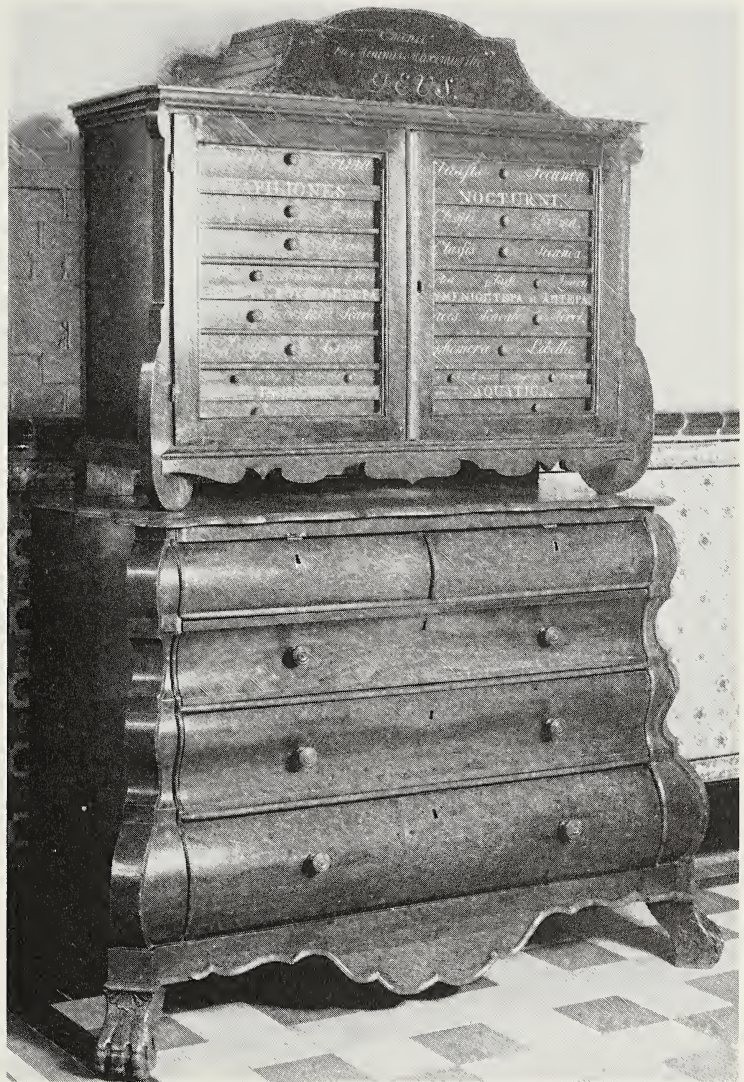

Fig. 4. Het kapellenkabinet van Christiaan Sepp, dat zich nu bevindt in het Boerhaavemuseum voor de Geschiedenis der Natuurwetenschappen te Leiden. (Foto Museum Boerhaave, Leiden).

hand gekleurde gravures niet meer op te brengen. Bovendien was het voor Brants een geldverslindende bezigheid. De grootste moeilijkheid lag (volgens correspondentie Brants/Lycklama febr./maart 1930) in het vinden van geschikte entomologen-tekenaars. Tot zijn dood (1932) toe heeft Brants geprobeerd om bekwame tekenaars, een goede aanvulling van de redactie (zoals J. Th. Oudemans) en extra regeringssteun te krijgen. Dit is hem echter niet gelukt, zodat de „Beschouwing”, na het verschijnen van de laatste verhandeling in 1925 ophield te bestaan.

De vlindercollectie van Sepp

De oude Christiaan Sepp bezat, zoals velen in die tijd een insectenkabinet. In deze verzameling bewaarde hij o.a. de vlinders, die met vangdatum en vangplaats evenals wetenswaardigheden over de biologie afgebeeld werden in de „Beschouwing”. In het boek van Caspar Philips, een vriend van Jan Christiaan, over „De perspectief en doorzichtkunde” uit 1765 vinden we ook een afbeelding (plaat xlii) van het bedoelde kabinet.

De collectie is geheel of gedeeltelijk verkocht op een openbare veiling ten huize van

NACHT-VLINDERS van 't Eerste Gezin der EERSTE BENDE.

Fig. 5. Gravure uit 1763 van de hand van Christiaan Sepp naar een in dat jaar gekweekte ligusterpijlstaart. (Foto A. H. van Veen, Acad. Ziekenhuis, Utrecht).

A. Scheepen (kastelein in het logement „de Zon” op de Nieuwedijk) in Amsterdam op 5 december 1775 onder leiding van de makeelaar P. van der Schley (Lugt, 1938). De veilingcatalogus, aanwezig in het „Ministère des Universités Bibliothèque Nationale” te Parijs, vertoont de namen van de kopers en hetgeen zij gekocht hebben (fig. 3). Het kappenkabinet met inhoud werd door Jan Christiaan gekocht voor *f* 285,-.

Sinds die openbare verkoping is het kabinet naar alle waarschijnlijkheid via erfenissen of veilingen lange tijd in familiebezit gebleven. Tegenwoordig bevindt het zich in het Boerhaavemuseum (Museum voor de Geschiedenis der Natuurwetenschappen) te Lei-

den (fig. 4). De systematische indeling, aangebracht op de kastladen, is dezelfde als gevolgd in de „Beschouwing”.

Ook Jan Christiaan was in het bezit van een vlindercollectie en wel een deel uit zijn vaders collectie en een deel nieuwe vlinders, samengebracht in het oude kabinet van zijn vader. Helaas is tegenwoordig niets meer van de vlindercollectie terug te vinden. Wel kunnen wij nog altijd genieten van afgebeelde vlinders uit deze collectie, zoals de ligusterpijlstaarten (fig. 5) waarvan het zittende mannetje (gekweekt in 1763) eens prijkte in het kabinet van de Sepp's. Over het vliegende wijfje schrijft Sepp (Sepp, 1754-81), derde stuk, derde verhandeling, p. 21) het vol-

gende: „By Fig. 3. hebbe ik een vliegend Wyfje afgebeeld en wel naar een Origineel van de allergrootste Soort dezer Vlindersen, 't welk zich in de Verzamelingen der Heeren Joan Caspar en Georg Philips bevind.”

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar prof. P. Smit (KU Nijmegen), mevr. drs. F. Pieters (Artisbibliotheek Amsterdam), B. J. Lempke (N.E.V. Amsterdam), de heer Gnirrep (UB Amsterdam), de heer en mevr. Sepp te Driehuis, gemeentearchief Amsterdam, Bibliotheek ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels (Amsterdam), Bibliotheek N.E.V. (Amsterdam), Boerhaave Museum (Leiden) en alle medewerkers van het Laboratorium voor Ectoparasitologie en Woonmilieu te Utrecht.

Literatuur

- AA, A. J. VAN DER, 1874. *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* 17(1): 1-640. J. J. van Brederode, Haarlem. (p. 616-621).
- BECKMANN, J., 1800. *Physikalisch-ökonomische bibliothek worinn von den neuesten Büchern, welche die Naturgeschichte, Naturlehre und die Land- und Stadtwirtschaft betreffen, Nachrichten ertheilt werden* 7:i-xii, 1-318. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen. (p. 107-108).
- BJÖRNSTAHL, J. J., 1782. *Briefe auf Reisen durch Frankreich, Italiën, die Schweiz, Deutschland, Holland, England und einen Theil der Mörgeländer* 5: 1-624. Stralsund, Leipzig. (p. 468).
- BOUWSTOFFEN VOOR EENE FAUNA VAN NEDERLAND, 1853, 1858. (J. A. Herklots, ed.). 1: 1-271; 2: 1-318. E. J. Brill, Leiden.
- BRANTS, A., 1905-1928. *Nederlandsche vlinders beschreven en afgebeeld*: 1-130.
- GUENÉE, A., 1852. Histoire naturelle des insectes, species général des Lépidoptères; Noctuérites: i-xcvii, 1-407. Libr. Encycl. Roret, Paris (p. iv).
- HEYDEN, C. von, 1855. Zwei biographische Notizen. – *Stettin. ent. Ztg.* 16(1): 16-17.
- KRUSEMAN, G. jr., 1951. Some data from the history of entomology in the Netherlands. – *Entomology in the Netherlands and their overseas territories*: 3-12. Int. Congr. Ent. 9, Amsterdam.
- LANDWEHR, J., 1976. *Studies in dutch books with coloured plates published 1662-1875. (Natural History, Topography and Travel, Costumes and Uniforms)*: 1-605. W. Junk B.V., Den Haag. (p. 51-56).
- LEDEBOER, A. M., 1872. *De boekdrukkers, boekverkopers en uitgevers in Noord-Nederland, sedert de uitvinding van de boekdrukkunst tot den aanvang der 19-de eeuw*: i-xvi, 1-412. A. ter Gunne, Deventer. (p. 83).
- LUGT, F., 1938. *Répertoire des catalogues de ventes publiques interessant l'art ou la curiosité; 1600-1825* 1: i-xx, 1-496. M. Nijhoff, 's-Gravenhage.
- MCNIELL, S., 1978. *Sepp's Dag- en nachtvlinders*: 1-235. A. W. Bruna & Zn, Utrecht/Antwerpen. (p. 16).
- PHILIPS, C., 1765. *Uitvoerig onderwijs in de perspectiva of doorzichtkunde*: i-xvi, 1-78. J. C. Sepp, Amsterdam. (pl. xlii).
- SEPP, J. C., 1754-1781. *Beschouwing der Wonderen Gods, in de minstgeachte schepzelen* 1: 1-235, J. C. Sepp, Amsterdam.
- SEPP, J. C., 1781-1794. Idem 2: 1-203.
- SEPP, J. C., 1795-1807. Idem 3: 1-168.
- SEPP, J. C., 1807-1812. Idem 4: 1-174.
- SEPP, J. C., 1812-1830. Idem 5: 1-198.
- SEPP, J. C., 1830-1842. Idem 6: 1-198.
- SEPP, J. C., 1843-1855. Idem 7: 1-214.
- SEPP, J. C., 1855-1860. Idem 8: 1-187.
- SNELLEN VAN VOLLENHOVEN, S. C., 1860-1864. *Beschrijving en afbeeldingen van Nederlandsche vlinders* 1: 1-240. J. C. Sepp, Amsterdam.
- SNELLEN VAN VOLLENHOVEN, S. C., 1865-1870. Idem 2: 1-236. M. Nijhoff, 's-Gravenhage.
- SNELLEN VAN VOLLENHOVEN, S. C., 1870-1877. Idem 3: 1-279.
- SNELLEN VAN VOLLENHOVEN, S. C., 1877-1900. Idem 4: 1-338.
- THIEME, U. & F. BECKER, 1936. *Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart* 30: 1-600. E. A. Seemann, Leipzig. (p. 136, 501).
- WALLER, F. G., 1938. *Biografisch Woordenboek der Noord-Nederlandse Graveurs*: i-xix, 1-515. M. Nijhoff, 's-Gravenhage. (p. 299).
- WURZBACH, A. von, 1910. *Niederländisches Künstler-Lexicon* 2: 1-910. Halm und Goldmann, Wien & Leipzig. (p. 617).

Geaccepteerd 21.xii.1986.